

A Szent László-legenda és az Anjouk

TARTALOM: 1. Bevezetés; 2. A király és a lány; 3. A kun szerepe; 4. A falképciklusok szerepe az Anjou-legitimációban; 4.1. A dinasztikus kapcsolat; 4.2. Egy élettörténeti tragédia; 4.3. Szent László és Nagy Lajos; 4.4. Nápolyi hadjáratok; 4.5. A bűnbánó László példája – Magyar Anjou Legendárium; 4.6. A falképek: nomád népek meg- és újrakeresztelése; 5. A Szent László-ciklusok narratívája.

LÁSZLÓ SZILÁGYI: Saint Ladislaus' Legend and the House of Anjou
The study presents the reasons and narrative parallels of the Anjou-era behind the spread of Saint Ladislaus' murals. In the motivational background of the orders of murals, in addition to the purpose of identifying with the ideal of the true knighthood, we also find the legitimacy aspirations of the Angevins, the family life tragedies, the connection to the Neapolitan campaigns, and the penitential aspects. The cycles of the murals are also the common redemptive stories of the historical meeting of the Cumans, Pechenegs, Tatars and Székely-Hungarians. These murals are symbols of a gentle, Christian heroism, of the protection of country and Christianity, of sacredness in the Carpathian Basin; they are *imago patriae*.

I. Bevezetés

Az utóbbi évek feltáró és értékmentő művészettörténeti munkájának köszönhetően immár mintegy nyolcvan középkori falkép mutatja be Szent László király legendájának híres jelenetét a leányrabló (leányszöktető) kun legyőzéséről szerte a Kárpát-medencében.¹ Arról a királyról, akit szentté avatása után 1192-t követően íródott legendája így jellemez: „Krisztus szentségére felesküdt lovagok minden reménysége”.² Korát (14–15. sz.) és

---

1 A tanulmány a Hierotheosz Egyesület és a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Önkormányzat testvérmegyei együttműködésnek köszönhetően 2020. február 20-án megrendezett csíkszépvízi konferencia és megyei szakemberek számára szervezett tanulmányút kapcsán íródott: 2020. EFOP 5.2.2-17-2017-00133 Transznacionális együttműködések – Örökség, ami összeköt – Szent László emlékezete Közép-Európában című projekt.

2 *Szent László király legendája (1192 után)*. http://eger.egyhazi.hu/uploads/content_uploads/Legenda.pdf

a ciklus egységes, szakrálissá emelt lovagi témáját, de részleteiben mindig eltérő ábrázolását tekintve Európában s – nem lehet túlzás kijelenteni – a világon egyedülálló jelenség.

A bögyözi templom északi falán lévő 76 négyzetméteres 14-15. századi falkép

Hadd mondjam – átfogalmazva – Küküllei János szavaival, ahogy a Nagy Lajos-kortárs, királya tetteiről szóló krónikáját kezdte:³ érdemtelenül – nem lévén művészettörténész –, mégis elhatároztam, hogy Szent Lászlónak, valamint „a szent királyok törzsökéből eredett nagyságos fejedelemnek, Lajos úrnak, isten kegyelméből Magyarország stb. királyának tetteiből...”, hogy „gondatlan hanyagság miatt feledésbe ne merüljenek, bár a sok közül csak keveset az utódok tudomására hozok”.

Jelen tanulmányban arra vállalkozom, hogy Anjou-kori megjelenésének és elterjedésének politikai-dinasztikus és élettörténeti okait megfejtsem, mert nem elégedhetünk meg egytényezős magyarázatként a lovagkorra való utalással.

Választ kell találnunk pontosan arra a kérdésre, hogy miért jelent meg a 14. században, éppen az Anjou-korban a leányrablás legendás és lovagias története szerte a Kárpát-medencében!

A kerlési csata (1066) központi jelenetét a Képes Krónika így írja le:

3 Küküllei János és a névtelen minorita krónikája *Johannes de Kikullew et Anonymus Minorita Chronica De gestis Ludovici I. regis Hungarorum Monumenta Hungarica IV.* Latinból fordította Geréb László. A bevezetést írta Trencsényi-Waldapfel Imre. A fordítást ellenőrizte Juhász László. *Magyar Helikon*, Budapest 1960 (*Monumenta Hungarica*) I. fejezet. <https://mek.oszk.hu/05500/05564/05564.htm> (A továbbiakban = *Küküllei János krónikája.*) Előbeszéd.

„Meglátott végül Szent László herceg egy pogányt, aki egy szép magyar lányt vitt lova hátán, Szent László herceg pedig úgy gondolván, hogy az a váradai püspök lánya, s noha súlyosan meg volt sebesülve, tüstént üldözni kezdte lovával, melyet Szögnek nevezett. Amikor pedig már elérte volna őt, hogy lándzsájával ledöfje, semmiképpen sem volt erre képes, mivel sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem amannak a lova nem maradt le semennyire sem, hanem mindegyre kartávolság volt a lándzsa és a kun háta között. Így kiáltott és szólt Szent László herceg a lányhoz: »Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénel és vessed magad a földre!« Meg is tette ezt. Amidőn pedig Szent László herceg a földön fekvőt közelről lándzsával ledöfte volna, ugyanis meg akarta őt ölni, a lány nagyon kérte, hogy ne ölje meg azt, hanem engedje el. Ebből is látszik, hogy nincs hűség az asszonyokban, mivel fajtalan szerelemből kívánta őt megszabadítani. A szent herceg pedig sokáig viaskodott vele, s miután inát elvágta, megölte őt. De az a lány nem a püspök lánya volt.”

A kerlési csatát hiteles korabeli forrásokból nem tudjuk rekonstruálni. Az 1200 körül keletkezett Szent László-legenda még csak meg sem említi. Kézai Simon az első, aki IV. Kun Lászlónak ajánlott krónikájában (1282-83) a besenyők (tehát nem a kunok!) fosztogatását és vereségét ismerteti, de László királysága (és nem hercegsége) idejére téve – pedig az még Salamon uralkodása idején történt – ráadásul a pogány leányrablás legendás eleme nélkül.

A legelső krónika, amely hét képen keresztül bemutatja és a képekhez mellékelten le is írja a leányrablás és megmentés történetét, a Magyar Anjou-legendárium (1330/1320/1340). Ebben a besenyők mellett már kunokról is szó van, s a kunt a leány nyakazza le. A lány kezében van a fegyver, s egyik képen még a kun nyakából kiömlő vér is látható. A képet kísérő titulusban (magyarázó rövid szövegben) pedig azt olvashatjuk, hogy „a leány elvágta a lábait”, majd „hogyan húzta a Kunt hajánál fogva, és a leány lenyakazta”. („et puella decollabat collum suum”). László ezt követően a leány ölébe hajtja fejét, s benne magát a Szent Szüzet ismeri fel. Ő gyógyítja meg a királyt, vérző homlokát, aki ezt követően – immár egyedül ábrázolva – emelkedik a levegőbe.⁴

4 Éppen ezért véletlenül kerülhetett Jánó Mihály kiváló és elvülhetetlen érdemű tanulmányába a megjegyzés: „A korábbi krónikákkal szemben, amelyekben László végez ellenfelével, első alkalommal Bonfini leírásában olvashatjuk, hogy a leány mér végzetes csapást a kun vitézre”. JÁNÓ MIHÁLY, „A hitvalló lovagkirály – a Szent László-legenda falképei a székelyföldi templomokban”, in Isó M. EMESE (szerk.), *Lovagkirály*, Nyíregyháza–Kolozsvár 2019, 27. A

A 14. századi és még későbbi krónikák tehát már részletgazdag történettel állnak elő, s ellenségként a kunok jelennek meg. Ez azzal is magyarázható, hogy ekkor már a kunok jelentették a keleti veszélyt.⁵

Van-e más magyarázat arra, hogy besenyőkből (és úzokból) miért és hogyan lettek kunok? A történet három főszereplőjét, a királyt, a kunt és leányt, és két elemet fogunk itt vizsgálni.

Az egyik a király és a nő kapcsolata a leszámolás pillanatában. A másik: a kun ikonikus ábrázolásának jelentése. Mindezt pedig a történet lehetséges Anjou-kori olvasatával. Ugyanis, ha megtaláljuk a párhuzamokat az Árpádok és az Anjou-család története, konkrétan Szent László és Nagy Lajos király között a leányrablás-és leánymentés, a kun legyőzése motívumon keresztül, akkor választ kapunk arra a kérdésre, hogy miért a 14. század lett e falképciklusok megjelenésének a virágkora.

2. A király és a lány

Összességében a szájhagyományban variálódott elbeszélések a krónikáirók által is sokféleséget eredményeztek. A leírások mindezek ellenére megegyeznek abban, hogy király egy megmentő és kereszténységet védő szerepet kap (legyen az pogány kunra mért végső csapással vagy anélkül). A leány szerepének értékelése mindeközben térben és időben a mennyektől a pokolig terjed: az elrablott, megmentőjére váró áldozattól kezdve, a bizonytalankodó, megmentőjéhez és elrablójához is vonzó leányon keresztül, a királynak segítő, sőt a pogány kunon végső győzelmet arató hősnőig és a segítő égi Máriáig vagy éppen – teljesen ellentétesen – a királlyal is szembeforduló árulóig terjed, akinek sorsa éppen királyi testvérétől a megérdemelt halál! (Bár ez utóbbi leírás már ritkaság számba megy!)

Már a kerlési ütközettel kapcsolatos tanulmányokban legtöbbször hivatkozott Nagy Lajos korabeli *Képes Krónikában* is feltűnő a különbség: a szövegben azt olvashatjuk, hogy a király lándzsával végezni akart ellenfelével, a leány a kun megmentéséért könyörög, a képen azonban egyáltalán nem szerepel lándzsa, a szövegben pedig negatívan beállított nő a képen inkább egy királylánynak látszik: könyörögő kezeit emeli fel, és fején diadémot visel.

Magyar Anjou-legendárium ábrázolásairól: JÁNÓ, „A hitvalló lovagkirály”, 16–17. *Magyar Anjou-legendárium – képtár*, 52–53: http://www.oszk.hu/sites/default/files/virtualis_kiallitasok/harom_kodex/hun/kiallit/virtualis/3kodex/3kodex_malg_hu.html

5 LUPESCU RADU – MAGYAR ZOLTÁN, „Kerlés”, in ISÓ, *Lovagkirály*, 178.

A *Thuróczi-krónikában* (A magyarok krónikája, 1488) közölt szövegben a herceg vágja el a kun inát és öli meg, a közölt metszet szerint azonban – ezzel pontosan ellentétesen – a lány kezében van a bárd, ő súlyt le a kun lábára, míg László viaskodik vele.⁶

Bonfini maga rögzíti, hogy egyesek azt mondják, hogy a szűz „megmentőjét segítette”, mások pedig azt írják, hogy „könyörgött ellenségéért”.⁷

A legdöbbenetesebb a nő alakjának – „némely otlakók” elmondására hivatkozva – teljesen negatív beállítása az óoroszlendában (1480 körül). A leány itt nem más, mint Vladislav király nővére, aki el is futott az istentelen tatár kánnal, Batuval (a leírás tehát évszázadokat ugrik a történeti valósághoz képest), s öccse vele is végez: „s amikor Vladislav összecsapott Batyjjal, a nővér Batyjnak segített, az uralkodó tehát mindkettőjüket megölte”.⁸

Mindezzel szemben a magyar falképek egyértelműen és letisztultan ábrázolják a történetet: a Nagyváradról történő kivonulás, a csata, az üldözés, a birkózás s közben a lány által nyújtott segítség, ahogy a király által hajánál megragadott kunra a leány sújt le kardjával, végül a megpihenés szerelmi jelenete, ahogy László a leány ölébe hajtja fejét.

Mi lehet a krónikák sokféleségének és a falképciklusok viszonylagos egyöntetűségének magyarázata?

László Gyulától kezdve Vargyas Lajoson át az újabb szerzőkig sokszor sikerült kimutatni a falképciklusok történetének nomádkori, keleti eredetét.⁹ Ezek mellett megjelent a történet nyugati udvari-lovagkori toposzként való értelmezése is.¹⁰

Előbbieknek meggyőzően sikerült bizonyítani, hogy pl. a történet nem azonos a „leányszerző” vagy „leányszöktető” mesevázsal, mert ezekben a történet hőse maga a szöktető, és meg is szerzi a neki rendelt feleséget, s nem azonos a lovagi történetekben megjelenő párviadallal sem (először ló-

6 JÁNÓ, „A hitvalló lovagkirály”, *Lovagkirály*, 23.

7 JÁNÓ, „A hitvalló lovagkirály”, *Lovagkirály*, 25.

8 JÁNÓ, „A hitvalló lovagkirály”, *Lovagkirály*, 22.

9 LÁSZLÓ GYULA, *A Szent László-legendá középkori falképei*, (Tájak-Korok-Múzeumok Könyvtára 4.), Budapest 1993. VARGYAS LAJOS, „Nomádkori hagyományok vagy udvari-lovagi toposzok? A Szent László-hagyomány vitájához”, in VOIGT VILMOS (szerk.), *Folklor, folklorisztika és etnológia* 64., Budapest 1983, 297. (Separatum ex ethnographia 94/2.) MAGYAR ZOLTÁN, „Keresztény lovagoknak oszlopa” (*Szent László a magyar kultúrtörténetben*), Budapest 1996.

10 VÍZKELETY ANDRÁS, „Nomádkori hagyományok vagy udvari-lovagi toposzok? (Észrevételek Szent László és a leányrabló kun epikai és képzőművészeti ábrázolásához)”, in *Irodalomtörténeti Közlemények* 3 (1981) 253–275.

háton, majd fegyverrel – kivételt a Roland-Ferragu párharc jelent). A falképeken a birkózás jelenetével találkozunk (fegyver nélkül, miután a fegyver nem fogja őket), ami az eredeti keleti hagyomány továbbélését mutatja. Eltérőek azonban az értelmezések, hogy miként kapcsolják a történethez a keresztény motívumot: utóbbit tartják a döntő motívumnak vagy inkább a keletit? Az Oszvald-eposzban Krisztus-lovag szabadítja meg égi jegyesét Máriát, Évát vagy magát az egyházat a szöktető, csábító sátán hatalmából. Vargyas szerint ezzel szemben csupán az „Anjou-legendárium záró képe jelezheti, hogy ilyen utólagos hatás alapján keresztényesítették tovább a túl pogánynak érzett történetet, az eléggé vakbuzgó Lajos király udvarában”.¹¹ Ebben a felfogásban a falképek őrzik az eredeti hagyományt, és a krónikák már a pogány eredetű történetet írták át újra és újra – ez tehát a falképek összhangjának alapja.

Az elmúlt évek, évtizedek falképeinek feltárásai egyértelművé tették, hogy a történet a templomi motívumokkal, a passió jelenetekkel együttesen értelmezendők. Nem is az eredet kérdéséről, a „mi volt korábban” kérdéséről és nyugat-keleti, vagy kelet-nyugati irányultságáról van szó, hanem annak a bemutatásáról, hogy keleti és nyugati hagyományokat egyaránt megjelenített történet és annak üzenete egyértelműen magyar és keresztény.

Én sem az eredetnek a motívumok azonosságán vagy hasonlóságán alapuló művészettörténeti értelmezéséhez szolgálok adalékokkal, hanem azokat a szempontokat és eseményeket veszem sorra, amelyek érthetővé teszik e falképciklusok korabeli népszerűségét. Ehhez előbb ismernünk kell a kun szerepét és falképi üzenetét is.

3. A kun szerepe

A kun szerepe mint leányrablóé a krónikákban egyértelműen negatív, azonban a leányhoz fűződő kapcsolata – ahogy az eddigiekből is kiderült – már kétséges a falképeken.

A kapcsolat fontosságát és bensőségességét ismerte fel Jánó Mihály, aki a kilyéni (sepsikilyéni) falképen egy alig észrevehető kis folttal kapcsolatban feltételezi: a freskón a kun kezében látható „folt” szívalakú, s tulajdonképpen saját szíve lehet, mintegy azt nyújtva a leány felé. A szív szimboliká-

11 VARGYAS, „Nomádkori hagyományok”, 297.

jának keresztény értelmezésében lehet ez az isteni szeretet, illetve az Isten iránti szeretet kifejezése, de még inkább – a 13. századi lovagi költészetben – profán értelmezésként – a lovagi szerelem jelképe.¹²

Lehetséges azonban még egy értelmezés, amely egészen közel, magához Lászlóhoz és csodatetteihez kötheti a kun kezében lévő darabot.

A szentté avatása (1192) után keletkezett legendája írja le, hogy a király váradi sírjánál csodás dolgok történtek, így egy leány is visszanyerte szeme látását a régi szemgolyókat újra cserélve:

„midőn kínos fájdalmát s meghibásodott testrészét siratva a leány letörölte patakzó könnyeit, kezébe estek bizonyos gömb alakú, szem formájú, vérrrel teljesen megalvadt húsdarabok. A leány kiáltozott, mert azt hitte, elveszítette szemgolyóit, s a megdöbben nép összefutott, hogy lássa, mi történt: látják őt s a kiütött húsgömböket kezében, amint a csodálkozóknak mutatja, s ő csodálkozva új, látó szemmel bámul rájuk”.

A falképhez tartozó értelmezésünk szerint így most a pogány kun nyerte vissza szeme látását, azaz az igaz hitre ébredt, hála annak a győzelemnek, amelyet a leány és a szent király aratott felette.

A két értelmezés közül azonban – mivel a kun kezében lévő forma inkább szívre, mint egy szemre emlékeztet – inkább az előbbit fogadhatjuk el, nem kizárva azonban, hogy a szenthez fűződő legenda mintegy annak háttérül szolgált. Egy dolog bizonyos: a jelenetben a király tekintete inkább a két másik szereplő között a távolba réved, míg a kun és leány szemei egymásra szegeződnek, s arcvonásuk nem kegyetlenséget vagy szenvedést, hanem inkább fájdalmat tükröz.¹³

Egyházi, vallási szempontból lényeges, hogy a nézők, hogyan értelmezhették, értelmezhetik a kun vereségét és annak ábrázolását, különösen a kun szenvedését.

A homoródkarácsonyfalvi és az általam látott csíkszentmihályi templom falán László arca nem a kegyetlen küzdelmet tükrözi. Ellenkezőleg: a bizánci szentek méltóságával tűnik fel glóriás alakja. A kun durvább arca utal a küzdelemre,¹⁴ de ez az utalás elhalványul az alapvető azonosságon – inkább két egymást karoló alakot látunk, semmint birkózást, és egyáltalán

12 HEGEDŰS ENIKŐ (szerk.), *Szent László király – Erdély védőszentje. A lovagkirály ábrázolásai a történelmi Erdély területén*, Kolozsvár 2018, 54.

13 A kilyéni legendaciklus lefejezésjelenetéről a fénykép: HEGEDŰS, *Szent László király*, 53

14 JÁNÓ, „A hitvalló lovagkirály”, *Lovagkirály*, 74.

nem karddal vívott harci jelenetet (pedig erre a kunnak is lenne lehetősége, hiszen az ábrázolás szerint ott van oldalán a kard is.)¹⁵

Hogyan értelmezhetjük a kun szájából a birkózás jelenetben kijövő füstöt, levegőt vagy kiömlő vérét? A keleti ellenfelek alvilági szörny mivoltára való utalást éppúgy láthatunk benne, mint a lángot-füstöt fújó ördög európai keresztény elképzelését.¹⁶ Hogyan lehetséges a bűnös-megváltott motívumot ebben felfedezni?

A füst és vér csupán arra vonatkozna, hogy az emberből a bűnös lélek távozik a maga testiségében (ahogyan a kun lovának vörös színe is a pogány testiség ábrázolása)? Ahogyan Márknál olvassuk – ahol valójában testiséggel kapcsolatban a szív, mint a lélek temploma jelentősége emelkedik ki a rossz lehetséges forrásaként:

„Mert onnan belülről, az emberek szívéből származnak a gonosz gondolatok, házasságtörések, paráznaságok, gyilkosságok, lopások, telhetetlenségek, gonoszságok, álnokság, szemérmertlenség, gonosz szem, káromlás, kevélység, bolondság: Mind ezek a gonoszságok belülről jönnek ki, és megfertőztetik az embert” (Mk 7,20–23).

Lehet-e a VÉR-nek ilyen pozitív értelmezése biblikusan? Természetesen, mégpedig a legfontosabb tekintetben, a krisztusi véráldozat kapcsán. Ahogy Pál fogalmaz:

„Mert kegyelemből tartattatok meg, hit által; és ez nem töletek van: Isten ajándéka ez. Nem cselekedetekből, hogy senki ne kérkedjék. És csaknem minden vérral tisztítatik meg a törvény szerint, és vérontás nélkül nincsen bűnbocsánat” (Zsid 9,22).

A leány és a kun szerepének változékonysága és különböző értelmezési lehetőségei között tehát párhuzam mutatkozik. Ennek már nem a képeken és a szövegekben, hanem magában a korban és a történeti valóságban kell keresnünk a gyökerét!

Ahogyan a lány szerepe is teljes jelentésváltozáson ment keresztül a fal-képeken a krónikákhoz képest (a pogánnyal együttműködőből vagy megmentett áldozatból lett egyenlő harcostársa a királynak) a kun esetében is létezik egy jelentésmódosulás, hiszen maga a kun nép is ilyen változáson ment keresztül a 11–13. században. A tatárjáráskor (1241) még ellenségnek

15 Székelyderzsi falkép fényképfelvétele: https://www.wikiwand.com/hu/Szent_László-legenda_középkori_ábrázolásai.

16 VARGYAS, „Nomádokori hagyományok”, 299.

tartott és a tatár támadókkal azonosított kunság később épp IV. Béla kérésére tért vissza és tér meg, lett keresztényként a magyarság védelmező, külön jogállású területtel rendelkező része.

Jánó Mihály helyesen utal rá: a kilyéni és ehhez hasonlóan a menasági és (sepsi)besenyői lefejezés-jelentben és a szív felajánlásában a besenyők és úzok által lakott székelyföldi területek egyház- és vallástörténete nyilvánul meg. Hozzá kell tennünk: az ábrázolás ezen népek, melyek a kerlési csatában László ellenfelei voltak, megtérésének és magyarországi beilleszkedésének a történetét is jelképezi.

A kun az ábrázolásokban a királlyal csaknem egymagasságú (ráadásul a 14–15. századi székelyek ruházatában) birkózik a királlyal, amely birkózás inkább összekapaszkodás: egymással szemben állnak, s egymás vállát ragadják meg.

Székelyderzsi freskórészlet

Akár a keleti sztyepei népek ősi birkózás jelenete ismétlődik meg (ahogy László Gyula kimutatta), akár mai nézőként Jákob és az Úr tusakodása, akár egy keresztény megtérésmotívum jut eszünkbe, vagy a maga egyszerűségében a keresztény László győzelmét látjuk a pogányság felett... Mindez a történelmi valóságában a besenyők, kunok, sőt, a hunok-székelyek-magyarok megtérését jelenti, és felidézi: Isten ostorából lettek a kereszténység védői!

A falképciklusok azért tölthetnek be mai is szakrális, nemzeti és kárpát-medencei összetartó szerepet, mert önmaguk művészi voltán és eredetkérdésen is túlmutatnak egy olyan történelemszemlélet felé, amelyben a győztes és a vesztes szerepe eltűnik, sőt a hitben megfordul: „Aki meg akarja menteni életét, elveszíti, aki azonban értem elveszíti, az megtalálja” (Mt 16,25).

4. A falképciklusok szerepe az Anjou-legitimációban

A Szent-László legendát ábrázoló falképek az Anjou-korban terjednek el szerte a Kárpát-medencében. Ennek nemcsak a történetben és annak ábrázolási módjában rejlő nyugati és keleti elemek szintetizáló képességében rejlik magyarázata, hanem megrendelői, politikai és valláspolitikai oldalról is jó okai voltak. Az okok szövetének volt/lehetett egy dinasztikus-leszármazási, egy élettörténeti tragédiában (a Zách Felicián-féle merényletben) gyökerező, továbbá egy Nagy Lajos-korabeli szála is, s mindez a kunok magyarországi megtelepedésével válik teljesen érthetővé. Összességében a falképek az Anjou-dinasztia legitimációjának jelképi formái is voltak. Az alábbiakban ezeket a szálakat vesszük sorra!

4.1. A dinasztikus kapcsolat

Anjou Károly Róbert számára dédanyja Kun Erzsébet és gyermekei, valamint ezen keresztül a nők és a kunok szerepe és még a kunok kereszténnyé válásának története is döntő legitimációs alapot jelentett a magyar trónigényhez.

Az Anjouk számára az egyetlen vérségi kapcsolatot az 1301-ben kihalt Árpád-házzal V. István királyunk felesége Kun Erzsébet (1240–1290–95) jelentette, aki férje hirtelen halála után, 1272-ben fia, a kiskorú IV. László gyámjaként ténylegesen az országot is vezetni próbálta. IV. Kun László királyként szorosan s egyben ellentmondásosan kötődött a kunokhoz. A Képes Krónika szerint „kun módra és nem katolikus szokás szerint élt”, s kun ágyasai is voltak (törvénytelen utódokról nem tudunk). A fermói Fülöp apostoli legátus pedig „A királyt is kiközösítéssel fenyegette, ha nem gyűlöli meg a pogányokat, nem követi a keresztény szokásokat, és nem él házastársi nyoszolyában. De mit sem érven el a királynál, hazatért”. Röviden említi azt is, hogy végül maguk a kunok végeztek vele. A krónika

hangsúlyozza, hogy ez nem „csupán” az uralkodó elhajlása volt, hanem Magyarország hanyatlását is eredményezte: „nagyságos dicsőségétől kezdett lehanyatlani... Belső háborúságok támadtak, városokat romboltak le, falvakat égettek porrá, a béke és egyetértés teljességgel megszűnt...”¹⁷

Kun Erzsébet azonban nem ezen a fiúin, hanem a női ágon lett igazán fontos az Anjouk számára! V. István királyunk és Kun Erzsébet leányát Magyarországi Máriát (=Maria d’Ungheria-t) Anjou (Sánta) II. Károly (1271–1295) nápolyi király vette el, s éppen Mária volt az, aki magyarországi trónigényéről IV. Kun László halála után fia számára lemondott: Anjou Martell Károly így használhatta a Magyarország királya címet III. András királlyal szemben. Halála után pedig ennek fia lett ténylegesen az ország első Anjou királya: Károly Róbert (1301–1348). Trónra kerülését a pápaság is támogatta. A felmenők között pedig ott egy másik szent is, akinek a nevét kapta a keresztségben fia, a lovagi tetteiben naggyá (Magnus) váló Lajos király (1348–1382). A példakép az 1297-ben szentté avatott IX. Lajos francia király (Toulouse-i Szent Lajos), az Anjou-ház alapítójának, I. Károly nápoly-szicíliai uralkodónak a testvére. A magyar Anjouk mindkét (nyugati és magyarországi) ágára vonatkozhat tehát az a jelző, amit Nagy Lajossal kapcsolatban említ Küküllei János: „szent királyok véréből származó”.

A két Kun Erzsébet gyermek, IV. Kun László és Magyarországi Mária történetét tehát az Anjouk szempontjából a következőképpen lehet összefoglalni: az Anjouknak a leányágon keresztül az Árpád-házi rokonság megeremtette a lehetőségét, hogy szent uralkodók példáját kövessék, s azt is, hogy – szintén egy László nevű uralkodóval szemben – megmutassák, milyen sorsa lehet az országnak, ha pogány (kun) módra él. Az Anjouk a kereszténység megerősítését ígérhették híveiknek és támogatóiknak (a pápaságnak) is. Erre pedig kiváltképp alkalmas volt e kapcsolatrendszer valamennyi szereplőjét megmutató Szent László-legenda a kunnal harcoló királyról és megmentett leányról. A lovagkirály hőstette emlékeztethette a nézőt (a 14. századbéli lovagi vértetben ábrázolva Lászlót) a magyarság kereszténységét védő Anjou királyokra és a dinasztia történetére is. Ott látjuk az ellentmondásos szerepet játszó, de a képi ábrázolásokban végül mégis a királyt védő nő alakja (mint az ősanyának, Kun Erzsébetnek már Anjukhoz kötődő lánya, Magyarországi Mária), s ott van a kun is (mint

17 TARJÁN TAMÁS (szerk.), *Képes Krónika*, Budapest 1993, 62. (A továbbiakban = *Képes Krónika*.)

egy IV. Kun László), akinek szerepe egyfelől a legyőzendő ellenfélé, másfelől a megtisztított és a nőhöz is kötődő megváltotté.

4.2. Egy élettörténeti tragédia

Milyen további személyes élettörténeti mozzanat igazolhatja, hogy Károly Róbert számára egyre fontosabbá vált egy keménykezű és mégis a törvényességet védő, egy lovagias és mégis kegyes király, mint László alakjának felemelése?

Károly Róbert kötődését László alakjához mutatja, hogy 1324-ben született fiának is a László nevet adta. A gyermek csak öt évet élt. Abban az évben halt meg, amelyben a *Képes Krónika* szerint „békebontó, gyűlölet-hintő ördög a szívébe szállt egy Zách nemzetségbeli, Felicián nevű, már éltesebb, deresedő fejű nemesnek: hogy egyazon napon karddal ölje meg Károly király urat és Erzsébet királyné úrasszonyt meg két fiát, Lajost és Endrét”. A merényletre a következő év (1330) húsvét utáni szerdán került sor – a király jobb kezét könnyen megsebesítette és a királyné jobb kezének négy ujját tudta lecsapni. A királyi bosszú kegyetlensége ismert: a szétkasabolt Zách Felicián fejét Budára küldték, kezeit, lábait más városokba – akárcsak annak idején tette ezt István Koppány testével. Megölték Felicián két lányát is. Egyikük „a királyi udvarban levő Klára nevű, gyönyörű szűz leány”, akinek „orrát, ajkát oly kegyetlen elmetélték, hogy csak fogai látszottak; két kezéről is levágták nyolc ujját, hogy csak hüvelykei maradtak, félholtan utcaszerte több városban lóháton hurcolták, és a szerencsétlent ilyen kiáltásra kényszerítették”. A leírást a krónikás így végzi: „Így lakoljon, aki hűtlen a királyhoz!”

Becsei Imre, (1321-től Bars vármegye főispánja, lévai várnagy) volt az, aki Léva vára előtt lefejeztette a merénylő teljesen ártatlan idősebb leányát, Sebét, férjét pedig testvéreivel együtt felakasztatta.¹⁸

A büntetés egyben a kereszténység védelmét is jelentette a krónikás leírása szerint. Hangsúlyozza, hogy a királyné levágott ujjaival „szegényeknek, sínylődőknek és nyomorultaknak osztotta az alamizsnát; melyekkel számtalan templomnak varrt mindenféle köntöst, és fáradhatatlanul küldte az oltárokra és az egyháziaknak a drága bársony díszruhákat és kelyheket!” Felicián pedig „e világból távoztában alvilági bilincsekbe hullt,

¹⁸ SZEGFŰ LÁSZLÓ, György, „Crissafán fia, aki megjárta a túlvilágot”, in Irodalomtörténeti közlemények 1–2 (1986) 2.

pokol töltelékévé vált – szóbeszédül a világnak, okolásul a hűtleneknek”. Valóban: már Szent István (1030–1038 közötti második törvénykönyve is rendelkezett arról, hogy „ha valaki a király élete vagy méltósága ellen bármilyen módon bármiféle összeesküvést szőni megkísérel, avagy olyannal, aki effélet megkísérel, tudva egyetért, ki kell átkozni”.

Törvényes és valóban keresztényi cselekedet volt-e azonban a kora középkori vérbosszú alkalmazása a 14. századi Magyarországon? Semmiképpen sem, hiszen a vérbosszút, a „kardrántást” már istváni törvény is tiltotta, és ez a szent király óta magyar jogszokássá vált. A krónikás is tudta:

„Mindaddig, míg ez történt, Károly király kedvező szelekkel hajózott, és szerencséjének sajkája tetszésére hasogatta a tenger tarajos hullámaikat; de a forgandó szerencse már elfordította tőle arcát, hátat fordított neki, mindenfelől háborúság támadt, seregét legyőzték; kezét-lábát is nagy fájdalom hasogatták”.¹⁹ A „kezét-lábát hasogatták” az elkövetett bűn hasonló büntetését idézi fel.

S ismét eszünkbe juthat az Anjou-korabeli leányszöktetést megakadályozó Szent László legendákban és ábrázolásokban a leány szerepe: a nő hűtlensége a megmentőhöz a *Képes Krónikában* („Ebből is kitetszik, nincsen hívség az asszonyokban”), és aztán ábrázolása a falképeken mégis László szövetségeseként a pogány kunnal szemben.

Talán erőltetettnek tűnik, de mégis idekíváncozik egy értelmezési lehetőség: egy, az Anjou-dinasztia létét alapjaiban fenyegető élettörténeti tragédiának a Szent László-korabeli tükörben való megmutatása, annak szakrális megjelenítése és átírása a falképeken, lehetővé tette, hogy felmutassa a pozitív női példát, és egyben igazolja a bosszúálló király tettének helyességét. Erre minden bizonnyal már csak Károly Róbert halála után, Nagy Lajos ideje alatt kerülhetett sor. Ő volt az, aki igazán példaképként tekintett a törvényhozó, a kereszténységet megszilárdító lovagkirályra, aki Salamon szabadon engedésével példát is adott a családon belüli trónviszályok békés rendezésére, a keresztényi megbocsátásra. Az éppen az Anjouk uralkodása alatt íródott *Képes Krónika* tehát nem csak keresztényi toposzként említheti, hogy „sohasem tette föl fejére a koronát”, s hogy „minden ítéletében Isten félelmét tartotta szeme előtt, kiváltképpen büntetőügyekben, ahol vérontással járó büntetés, vagyis torolás járt”.²⁰ A hangsúly itt a vérontással járó büntetéssel szembeni kegyességen, Isten félelmén van.

¹⁹ *Képes Krónika*, 69.

²⁰ *Képes Krónika*, 46.

4.3. Szent László és Nagy Lajos

Milyen szerepet játszott a László-kultusz Nagy Lajos hatalmának gyakorlásában és kiteljesedésében térben és időben? Milyen személyes és politikai vonatkozásai voltak Nagy Lajos számára László király emlékének és kultuszának?

Az alábbiakban azokat az eseményeket veszem sorra, amelyek miatt Nagy Lajos számára fontossá vált Szent László alakja.

Királysága tulajdonképpen egy Lászlónak köszönhető – ez nem volt más, mint testvérbátyja. Károly Róbert és a lengyel Łokietek Erzsébet házasságából először Károly nevű gyermek, majd annak csecsemőkori halála után (az egy éves kort nem élte meg) László született 1324-ben, és a trón várományosa lett. Lajos 1326. március 7-én látta meg a napvilágot. A két testvér között tehát mindössze két év korkülönbség volt. A krónikás fontos eseményként említi, hogy a következő évben (1327) leégett a székesfehérvári székesegyház, de az ereklyékben nem esett kár. László öt éves korában, 1329-ben halt meg. Így lett sorrendben a következő trónörökös négy évesen Lajos.

A pszichológia családállítással és a családi örökléssel foglalkozó, Bert Hellinger által alapított ága ebben a tekintetben már egy fontos megállapítással élhet: Lajos a testvérsorrendben a 3. volt, bátyjai azonban még csecsemőként, gyermekként meghaltak. Ennek megfelelően könnyen kialakulhat(ott) olyan lélektani helyzet, amikor a később született egyfajta „tartozással” születik: az elhunyt felé tisztelet és kötődés erős lelki (oda)tartozássá válik, s hozzá kapcsolódik a lelkiismeret-furdalás, a büntudat és az attól való megszabadulás igénye. A megszabadulás egyfajta kísérlete lesz az elhunyttal való azonosulás. Ez még a középkorban oly gyakori csecsemőkori és gyermekkori halálok esetén is igaz. A csecsemőhalál – mint Heródes parancsára a gyermekgyilkosság és az aprószentek napja – a keresztény kultúrkörben az áldozat, a Megváltó megjelenéséhez kapcsolódó esemény.

Összességében nem csupán lélektani és teológiai, hanem egyszerű genealógiai tény, ha úgy fogalmazunk: kiemelkedő és elsődleges családi helyzetét Lajos az elhunyt testvéreknek, közvetlenül a sorrendben egy Lászlónak köszönhette.

Gyermekként lett uralkodó és neveltetését, korai uralkodási éveit meghatározta anyja, Erzsébet. A nők iránti tisztelete tehát nem csupán a lovasi kor szülötte volt, hanem szintén életrajzi tény, személyes tapasztalat. A

Szent László-falképciklusokon a háromszereplős történet elképzelhetetlen egy erős nő nélkül, aki a megnyugtató anyai és hitvesi ölet is nyújtja az elfáradt lovagnak. Ez az életrajzi tény a király által védett és dotált egyházakban és ott a templomi freskók megszületésekor is teret kaphatott.

Tizenhat éves volt, amikor 1342. július 21-én Székesfehérváron megkoronázták. Már neveltetése idején kialakulhatott benne a kötődés a lovagkirály Szent Lászlóhoz. Éppúgy, mint példaképe, ő is magyar király és lengyel nő gyermeke volt. Apja is meglátogatja Váradot és ott sírját. Az identitás meghatározó vonását látjuk abban a szimbolikus és egyben politikai tettben, hogy koronázása után első útja éppen Nagyváradra, Szent László sírjához vezetett.²¹ A krónikáiró szerint az Árpád-házi uralkodó emlékének jelentőségét hangsúlyozta és

„felidézte emlékezetébe ama sok vitéz férfiút, akik vérük ontását ajánlották fel a hazáért, s nem is haboztak vérüket ontani, hogy maradéknál is haláluk után dicsőség legyen osztályrészük. Erre gondolva elméledett, és hánytorgatta lelkében, hogyan szerezhetné és állíthatná vissza Isten segítségével kellő állapotába országa jogait, melyeket a szent korona gyalázatára szomszédos fejedelmek elfoglaltak, s lázadók vagy hűtlenek vakmerően elragadtak”.

Az idézet a kortárs Küllei János tollából, *Lajos király krónikája* című művéből való, ahol azonban nem említi a szerző, hogy ezek a mondatok ott hangzottak volna el.²²

Azonosság mutatkozik már abban a tekintetben is, hogy László éppúgy testvére halála után és – a krónikák szerint – akarata ellenére lett uralkodó, ahogy Lajos is testvérei halála miatt a „véletlennek köszönhetően” lett magyar király, és fogadta – valójában elég kelleetlenül –, hogy III. Kázmér halála után a lengyel koronát is fejére tegyék. Feladata itt is megfelelt Lászlóénak: a hit erősítése. A kun történethez hasonlóan, egy lovag méltó társaként életének ezen szakaszában is fontos szerepet játszott „a nő”: anyja, Erzsébet, aki III. Nagy Kázmér nővéreként, lengyelként a lengyel-litván nemesség számára képviselte az általában Magyarországon tartózkodó fia királyi hatalmát – nem túl népszerűen.

Ahogy Lászlónak, úgy Nagy Lajosnak is csak leánya, leányai voltak. Lajos lányán, Márián keresztül tudta érvényesíteni Magyarországon

21 BELLÉR BÉLA, *Magyarok Nápolyban*, Budapest 1986, 15.

22 *Küllei János krónikája*, I. fejezet.

az Anjou-ág továbbélését. A lengyel urak által megválasztott utód pedig, a később szentté avatott kisebbik lánya, Hedvig lett (a lengyelek számára Jadviga). Férje, Jagelló Ulászló fejezte be a litvánok – Európa népei közül így legkésőbbi – keresztény hitre térítését.

Szent László példája és lovagias cselekedete összességében megfelelt Nagy Lajosnak, mint magyar és lengyel királynak, a kereszténység védőjének északon a pogány litvánokkal, délen a bogumil eretnekekkel szemben. A családi, dinasztikus hűség és az igazságosztó bosszú lovagi eszményét akarta felmutatni meggyilkolt testvérért Nápolyban is.

4.4. Nápolyi hadjáratok

A két nápolyi hadjárat kudarcra fontos kihívást jelentett a király és krónikásai számára: hogyan lehet széppé, lovagi hőskölteemmé változtatni a kudarcot!? Ez a konfliktus a pápasággal is rossz viszonyt szült, olyannyira, hogy VI. Kelemen pápa Lajost nem is ismerte el Nápoly királyának, és kiközösítéssel fenyegette. Megismétlődni látszott tehát még dédanyja, Kun Erzsébet fia IV. Kun László regnálásának eseménye, amikor szintén egy hajszál választotta el a magyar királyt az egyházi kiközösítéstől. S éppen ő, Lajos, a hit és a lovagiasság eszménye került ilyen helyzetbe?

Az első nápolyi kalandban (1347–1348) fontos a nő jelenléte és egy „bűnös” lefejezése – mint a László-legendában –, sőt a lefejező bűnbánata és csaknem két párbaj is.

A nő szerepe a nápolyi történetben – ezúttal Lajos öccse András (Endre) felesége, Johanna személyében – finoman szólva kétes, akárcsak a megmentett nőé a László-legendában: gyanúsítható volt férje halálában vagy legalábbis annak hallgatólagos tudomásul vételében.

Az első nápolyi hadjáratban egy nevezetes lefejezés jelentette volna az igazságtételt: Lajos az öccse haláláért Johanna sógorát, Durazzói Károlyt vádolta, és Aversaban egy lakomát követően – éppen ott, ahol a merénylet történt – fejét vétette. Matteo Villani szerint [kiemelések tőlem, Sz. L.] „egy hitetlen kun lecsapta a fejét”, másutt „hitetlen jászt” emlegetnek. Domenico de Gravina krónikájában így olvasható: „hivatott két kun vitézt és két paizshordozót, határozott parancsot adott nekik, hogy az említett herceget öljék meg”.²³ Giovanni Villani szerint „egyvalaki megragadta őt a

23 SZEGFŰ, „György, Crissafán fia, aki megjárta a túlvilágot”, 10–12. Az általa idézett krónikák sorrendben: *Cronica Sanense*; MURATORIUS, *Ludovicus Antonius, Rerum Italicarum Scriptores*

hajánál, és átvágta a torkát”. Kortárs magyar forrásunk, a Névtelen Minorita meg is nevezi a hóhért: „durazzói herceget a király úr egy vitézével, név szerint Becsei Imre fiával, Vesszőssel lefejeztette - január huszonharmadik napján, és a hulláját ugyanazon ablakon keresztül ledobatta ugyanazon kertbe végtisztesség nélkül”.²⁴ A *Chronica Estense* a megtorlásban a király aktív szerepét is említi: „Akkor a király kardját kivonva sajátkezűleg vágta le a herceg orrát; ezután egy magyar vitéz ragadta meg a herceget a hajánál”.²⁵

A kétes lovagi cselekedetek, a hadjáratok során elrablott egyházi kincsek és számtalan kioltott emberi élet erkölcsi súlyát nem lehetett tovább hordozni.

Az említett Becsei Vesszős György (igaz csak 1350-ből adatolhatóan) a jászok bírása volt, és a kutatók szerint azonos lehet azzal a Crissophan/Krizsafán fia, György magyar származású lovaggal, aki a legendák szerint bűnbánatában – pápai feloldozást remélve – Rómát, majd Szent Jakab sírját, Compostellát is megjárta, hogy aztán a „világ végén” az írországi Szent Patrik Purgatóriumába, az alvilág bejáratának tartott kénköves barlangba szálljon le, átadva lelkét Teremtőjének.²⁶

Az elkövetett bűnök pedig még a harmadik generáció vállát is nyomták. (Emlékezzünk az apának a Zách-merénylet megtorlásában játszott szerepére!) Nagy Lajos lovagja Becsei Vesszős György lelki üdvéért való „túlvilági per” részleteit, úgynevezett különítéletét az elhunyt lányának, Margitnak a kérésére festették meg, és így láthatjuk ma is az Esztergomhoz közeli Szent Jakab tiszteletére emelt Zselíz templomában. Márpedig ha a lovagot, akkor királya érzékeny lelkét is bánthatta – feloldozásra várva – az ártatlanul kiontott vér emléke.

ab anno aerae Christianae quingentesimo ad millesimum quingentesimum. XV. Mediolani, 1728. col. 1729., RÁCZ MIKLÓS, *A három Villani krónikája*, Budapest 1909, 200. (= MURATORIUS, XIV. col. 20, col. 613. Gravina: MURATORIUS, XII. col. 583. Giovanni Villani, (MURATORIUS, XIII. col. 992.); A király szerepéről: MURATORIUS, XV. col. 448.

24 Küküllői János és a névtelen minorita krónikája, VI. fejezet. kb 1362-63. <http://mek.oszk.hu/05500/05564/05564.htm>.

25 MURATORIUS, XIII. col. 992.); MURATORIUS, XV. col. 448. SZEGFŰ, „György, Crissafán fia, aki megjárta a túlvilágot”, II.

26 KATONA LAJOS, „Túlvilági látomások kódexeinkben”, in *Folklor kalendárium*, Budapest 1982, 446-465.; V. KOVÁCS SÁNDOR (szerk.), *Tar Lőrinc pokoljárása*, (Középkori magyar víziók), Budapest 1985, 19-27, 305-335. Idézi SZEGFŰ, „György, Crissafán fia, aki megjárta a túlvilágot”, I.

A harmadik lehetséges távoli párhuzam Nápoly és László király között a lovagi párbaj, amire elsőként a Lajos megbízásából hadakozó Lackfi István és Tarantói Lajos között, majd – a második hadjáratban – már királyunk részvételével került volna sor. A Johanna uralmát védő hadvezér azonban, bár mindkét esetben ő volt a kihívó, Lackfival szemben és később Lajos királlyal szemben is visszalépett – mondhatnánk lovagi nyelven –, gyáván megfutamodott.

A történet vége politikai és gazdasági értelemben kudarc, erkölcsileg mégis nyereség: az 1352. március 23-án Nápolyban kötött béke értelmében Lajos elismerte Tarantói Lajost és Johannát a Nápolyi Királyság uralkodóiként, de ők hadikárpótlást voltak kötelesek fizetni, s Johannának pápai vizsgálóbizottság elé kellett volna állni, hogy tisztázza esetleges bűnrészeségét a „férjgyilkosságban”. A lovagi erény, a „becsületbeli ügy” bizonyítéka volt, hogy Lajos a hadikárpótlásról is lemondott.

Feltűnő, hogy a nápolyi történetekben felbukkanó elemek (egy kun szerepe, a párbaj, a kivégzés jelentősége) megmutatkoznak a Szent László ciklusokban, alátámasztva azt a gyanúkat, hogy a falképek Nagy Lajos (és lovagjai) különös nápolyi kalandjának igazolását és egyben bűnbánati vezeklését is szolgálták. Hiszen nápolyi harcai, vérontása nem minden tekintetben felelt meg a keresztényi mintának!

A lovagi tett és az elkövetett bűn összefüggését számunkra a korabeli krónika Szent László kapcsán is igazolja.

4.5. A bűnbánó László példája – Magyar Anjou Legendárium

Az András hercegnek bátyja, Lajos által készített, minden bizonnyal sokat forgatott *Magyar Anjou Legendáriumban* (*Biblioteca Apostolica Vaticana*) 24 ábrázoláson (6 lapon, az 50–55. számú – négy-négy mezőre osztott – képein) találkozunk Szent László alakjával. Egészen Fehérvárra történő bevonulásától és megkoronázásától kezdve láthatjuk harcait (köztük, amikor serege felegeti a besenyők házait), csodatetteit és életének, halálának, temetésének és sírjánál bekövetkező csodáknak a pillanatait („László testét a kocsi Váradra viszi; Egy nemes nem tudja felemelni a síron lévő ezüsttálat; A szegény ember felemeli az ezüsttálat”). A még életében bekövetkező mindhárom csoda a harcokhoz és a leánymentéshez kapcsolódik: „A Szent László imájára megjelenő állatok megsegítik az éhező sereget; Szűz Mária meggyógyítja a király sebeit; A király ima közben a levegőbe emelkedik”.

A *Magyar Anjou Legendarium* kiváló művészettörténeti ismertetésében azt olvassuk, hogy „A László élettörténetének fenntartott 20 képből mindössze 5 foglalkozik a népszerű történettel”.²⁷ A Szűz Máriához kapcsolódó, László gyógyításáról és felemelkedéséről (elevatiojáról) szóló képekkel együtt hét kép kapcsolódik a történethez, de látni fogjuk, hogy az előzményekkel együtt (egészen az „A király serege felégeti a besenyők házait” képtől kezdve) valójában 12! A történet jelentősége tehát a *Legendariumban* sokkal nagyobb, mint azt gondolták.

Figyelemre méltó és a szent király belső tusakodásának és mély lelkiismereti kríziseinek példája, hogy a kunnal szembeni küzdelmének hét temperás-aranyozott képét megelőzi egy jelenet, közvetlenül a „Szent László harca a kunnal” című kép előtt ugyanazon az oldalon (52. kép): „A király keresztrel védekezik a démon ellen”. Vajon miért kell védekeznie?

Az ezt megelőző (51.) kép négy mezőjén és címeiben találjuk meg a választ: 1. „A király serege felégeti a besenyők házait. 2. Szent László imádkozik a templomban. 3. A halott képében megjelenő ördög a Szent arcába

27 WEHLI TÜNDE, *A Magyar Anjou Legendarium*.

vágja köpenyét. 4. Az ördög megüti Lászlót a ravatallal”. Azaz a képet kísértő titulusban (rubrikában) nem minősített, de kétségesnek, sőt bűnnek is tartható tett miatt, amelyet seregei követnek el: nevezetesen házak felégetése (tehát ott feltehetően ártatlanok halála). Ez az, ami a királyt imádságra készíti, majd harcát eredményezi az ördöggel, és végül elhozza győzelmét a kereszt nevében az ördög felett. (Ahogyan azt az 52. kép első képén látjuk: „A király kereszttel védekezik a démon ellen”). Rögtön ezt követően és még azon a táblaképen már következhet harca a kunnal, ami győztesen már nem is pusztán hozzá, hanem a megmentett és a kunt lefejező lányhoz és rajta keresztül Szűz Máriához kötődik, ahogy azt az 53. négyes képen látjuk: 1. A leány lefejezi a kunt. 2. Szent László megpihen a leány ölében. 3. Szűz Mária meggyógyítja a király sebeit. 4. A király ima közben a levegőbe emelkedik.

Számtalanszor láthatta Lajos király is ezeket a képeket, és újra élhette életében: képzeletében a külső csatákat megelőzhette az önmagát legyőző, az ördöggel is viaskodó és azon győzelmet arató lászlói tett.

Képi ábrázolása a Kárpát-medence templomaiban így saját, illetve a dinasztia történelmi helyzetének és történetének a bemutatása is: kívülről védeni a kereszténységet, belül pedig a magyarságnak önmaga rossz oldala felett győzelmet aratni.

Ez a leírás még nápolyi hadjárataira is igaz. A „magyarázatok” tűnhetnek éppen erőltetettnek, de nem is kell, s nem is szabad közvetlen kapcsolatot találnunk: a művészetben – még a szakrális művészetben is – a lélek szenvedése és vágya keveredik a kor nagy eseményeivel archetipikus alakok és helyzetek megjelenése által.

A váradi püspökség és Szent László alakja igazodási ponttá vált nemcsak a Kárpát-medence népei számára, hanem az Árpádokat, Anjoukat és Luxemburgokat összekötő dinasztikus kapcsolatok révén Európa számára is.

Váradon temették el 1295-ben Fenenna királynőt, III. András első feleségét, 1319-ben Luxemburgi Beatrixot, Károly Róbert feleségét, majd 1395-ben Mária (Anjou) királyné Luxemburgi Zsigmond feleségét is. Itt, a „magyar Compostellá”-nak nevezett helyen nyugszik 1437-től a kor legtekintélyesebb uralkodója Luxemburgi Zsigmond magyar király, cseh király és német-római császár is.

Harcaik pedig egyaránt kapcsolódtak a „pogányokkal” és „eretnekekkel” vívott küzdelmekhez.

4.6. A falképek: nomád népek meg- és újrakeresztelése

A középkorban a magyarság magát minden kétségen felül a szkítáktól, hunoktól származtatta. A nomád népek kereszténysége és kereszténnyé válása, keresztényi elfogadtatása ugyanakkor nagy kihívás a kor Európájának és a kunok esetében akut feladat volt az Anjou-kori Magyarországon is. Általában véve a különböző nomád népek harcias megjelenésének, megtelepedésének és kereszténnyé válásának történetei között párhuzam is vonható.

A kunok beilleszkedése a magyar társadalomba és jogrendbe a 14–15. században, az Anjouk időszakában s egészen Mátyás koráig nyúlóan zárul le. Ekkor alakulnak ki a kun székek is. A kun területi autonómia pedig a szászokéhoz és székelyekéhez hasonló volt.

Éppen ezért többről lehet itt szó a László-legenda ábrázolásaiban is, mint egyetlen királyunk hőstettéről. A bevezetőben említett bögsözi templom a mérszrétegek alól 1930-ban, majd újra 2010-ben feltárt falképek is mutatják: nem két harcos, hanem két nép meghatározó találkozási pillanatát kellett megörökíteni. Eddig egyedül álló módon itt nem csupán egyetlen leányt rabol el egy kun, hanem több (láthatóan kettő) leánnyal menekülnek a kunok!

János Mihály megalapozott feltételezése szerint ráadásul a csatajelenet fölötti, töredékében látható lepel a Madonnáé lehetett – három, a magyarok felé röpülő nyílvesztőt is felfog. A védő szerep pedig adott volt: a László király alapította és nyughelyét adó, hermáját, benne koponyájának egy darabját őrző nagyváradi székesegyház szentje Nagyboldogasszony.

Ezt a különös egybefonódást a magyarság-székelység, a kunok/tatárok és egy nő, sőt a Szűz Mária között a névtelen minorita szerzetes írta meg egyedül Lajos királyról szóló krónikájában. Az 1479-ben szerkesztett *Dubnivici krónika* a fontos eseményt, a székelyek tatárok elleni győztes moldovai hadjáratát és csatáját 1345-re datálja.

Arany János ezt az írást verselte meg gyönyörűen: *Szent László. Legenda*. A történetben így a pogány nép megváltástörténetében is egyértelműen pozitív szerepet kap a székelyek-magyarok által legyőzött ellenfél: a tatár. Az ellenfél vezérének büntetése pedig itt is a lefejezés. Olyan elemek ezek, amelyeknek megfelelőit szintén láthatjuk a korban megfestett Szent László-freskókon.

A vers szerint Nagy Lajos lovagja Laczfi Endre kapja a parancsot, hogy védje meg a tatároktól Moldvát tízezer székellyel. Ekkor támad fel kopor-

sója kőfedelét felnyomva, a vasajtót éjfél tájban félretaszítva László. A téren álló érclő is megelevenedik, és gazdáját egy ugrással a Kálváriáig és kilencel a Királyhágóig viszi – „Uram Isten és Szent László!” kiáltja nekibuzdulva a székely –, s a csata menete megfordul. Utána Nagyváradon éppen László napján áll keresztvíz alá a „vad faj”, a keresztapa maga Laczfi. A csodát akkor „Egy elaggott, sírba hajlott/ Ősz tatárnak nyelve” mondja ki.

Nem székely, nem is Laczfi,
Kit Isten soká megtartson;
Hanem az a: László! László!
A győzött le minket harcon:

...

Mert nem volt az földi ember,
Egy azokból, kik most élnek:
Feje fölött szűz alakja
Látszott ékes nőszemélynek;
Koronája napsugárból,
Oly tündöklő, oly világos! –,
Monda a nép: az Szent László
És a Szűz, a Boldogságos.

...

Így tér vissza és így kapcsolódik az egykori *Anjou-legendáriumban* ábrázolt és a bögyözi templomban is fennmaradt kép a XIX. századig élő legenda üzenetével: a pogányság felett aratott egyenrangú lovagi és női győzelem az egykori ellenfél megtérésével és tanúságtételével.

Így lett a Szent László-legenda és annak képi és írásos megörökítése az Anjouk magyarországi uralmának legfontosabb szakrális legitimációs jelképe, és a kunoknak, de egyben a hun-székely-magyaroknak, mint Isten ostora népeinek az őket ábrázoló templomokban, a celebrált misékben újra és újra megélt megváltástörténete.

5. A Szent László-ciklusok narratívája

A fentebbi leírás már megszületett, amikor János Mihály hívta fel figyelmet a falképciklusok legújabb narratív megközelítésére.

Jékely Zsombor kiváló tanulmányában rámutat: a Szent László történet előképeit az ószövetségi királyok küzdelmei és őket követve a keresztes hadjáratok narratívája adja:²⁸ mindkét kor hőseinek küzdelmét mutatják be a Szentföldért, annak elfoglalásáért, védelméért, megtartásáért - az adott kor ruhájába öltöztetve őket, lehetővé téve a donátor királyok és nemesek azonosulását. „A Szent László-legenda képi ábrázolásának kialakítása során ezt a keresztes szellemben fogant narratív művészetet tartom a leginkább meghatározónak”. Magyarországon a Szent László-falképciklusok megszületése ugyanakkor tudatos uralkodói döntés eredménye is lehetett: az Anjou-dinasztia legitimációját erősítették.

Az Anjou-udvarban ismertek lehettek a XII. századi illusztrált angol zsoldároskönyvek, azok a biblia kéziratok – elsősorban a Morgan Könyvtár Képes Bibliája, az Arsenal Biblia csataképei, a IX. (Szent) Lajos (1226–1270) keresztes hadjáratait ideológiailag alátámasztó ószövetségi ciklusok jelenei vagy akár a párizsi Sainte-Chapelle üvegablakai, amelyek a magyar ciklus művészeti és narratív hátterét adták, annak mintájául szolgálhattak.

IX. (Szent) Lajos testvére volt I. Anjou Károly, aki 1266-ban pápai támogatással fegyverrel hódította meg a Szicíliai Királyságot, ahogyan azt az Avignon melletti Pernes-les-Fontaines-ban található Tour Ferrande freskóciklus ábrázolta (az évszázaddal későbbi Szent László-falképeinkhez nagyon hasonló módon). II. Károly nápolyi király udvarában pedig találkozott a nagybáty IX. (Szent) Lajos alakja, az apa hódító szelleme, valamint felesége Magyarországi Mária révén Szent László tisztelete. „A XIV. század elején I. Károly (Róbert) – II. Károly és Magyarországi Mária (1257–1323) unokája – kíséretével együtt ezeknek az eszméknek a birtokában érkezhetett meg a Magyar Királyságba, ahol Szent László kultuszának kiemelt szerepét biztosan hamar felismerték”.²⁹

Jékely szerint Magyarországon a kakaslomnici ciklus igazolja, hogy a történet három fő jelene – az üldözés, a birkózás és a lefejezés – kezdettől fogva megvolt, és ez az, „amelyik a lehető legpontosabban megőrizte az udvari környezetben megfestett, mintaadó ciklus jellegzetességeit”.³⁰

28 JÉKELY ZSOMBOR, „A korai Szent László-ciklusok narratív rendszere és előképei”, in KERNY TERÉZIA – MIKÓ ÁRPÁD – SMOHAY ANDRÁS (szerk.), *Szent László kora és kultusza: Tanulmánykötet Szent László tiszteletére*, Székesfehérvár 2019, 78–101.

29 JÉKELY, „A korai Szent László-ciklusok narratív rendszere és előképei”, 96.

30 *Uo.*, 92.

A Szent László-freskóciklus jelentős legitimációs szerepét mutatja, hogy az ellenkirályként 1403-ban – Zsigmonddal szemben – megválasztott Durazzói László is elkészítette, és az ma is látható Nápolyban, a Santa Maria dell’Incoronata templomban.³¹

Mindezek alapján az alábbi összegzést tudjuk adni a falképciklusok megjelenésének és elterjedésének Anjou-kori okairól.

1. Szent László-falképek létrejötte és elterjedése (XIV. sz.)

2. Családi élettörténeti tragédiák, Károly Róbert bosszúálló és Nagy Lajos királyi megmentői szerepei: Zách Felicián merénylete, vérbosszú, Nagy Lajos testvére, László korai halála.

3. Az Anjou-dinasztia hármas dinasztikus kapcsolata magyar, francia szentekhez és a kunokhoz: Károly Róbert dédanyja Árpád-házi V. István felesége Kun Erzsébet volt, apai ágon dédapja I. Anjou Károly, IX. (Szent) Lajos testvére.

4. Honfoglalás előtti keleti hagyományok: elrabolt lány visszaszerzése; a nőrabló alvilági jellege, táltos ló; sebezhetetlen hősök birkózása, mitikus ellenség, aki csak a lábainál sebezhető, a lány szerepe a harc végkimenetelében; a világfa; pihenés jelenete a szerelmi együttlét, álom.

5. Honfoglalás előtti keleti hagyományok: elrabolt lány visszaszerzése; a nőrabló alvilági jellege, táltos ló; sebezhetetlen hősök birkózása, mitikus ellenség, aki csak a lábainál sebezhető, a lány szerepe a harc végkimenetelében; a világfa; pihenés jelenete; a szerelmi együttlét, álom.

6. A kunok és besenyők támadó szerepe, megtérése és keveredése a magyarsággal a XI–XIV. században: kun és a lány kettős szerepei a falképciklusok variációiban

7. A pápaság az Anjouk magyarországi hatalmának támogatója – a hit védelmezői szerepe, Szent László elindítója a csatában a nagyváradi püspök.

8. A magyar nemesség keresztény lovagi ideáljainak megerősödése – László király XI. századi története XIV. századi környezetben.

9. Nagy Lajos kétes sikerű nápolyi hadjáratai: vérbosszú, Becsei Vesszős tettei és vezeklése, párbaj, a királyi megmentői szerep és ellentéte a Vatikánnal. Tétje a Krisztus lovagja becsülete.

---

31 https://hu.wikipedia.org/wiki/Szent_L%C3%A1szl%C3%B3-legenda_k%C3%B6z%C3%A9rt%C3%A1br%C3%A1zol%C3%A1sai

A képek forrásai

A bögyözi falképről Csedő Attila fényképe: <http://csedoattila.blogspot.com/2012/11/arpad-kori-freskok-bogozben.html>

A székelyderzsi freskórészletet készítette: Vargatamas – File: Derzsi01.jpg, CC BY-SA 3.0, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=18692348>

Magyar Anjou-legendárium: Készítette: Ismeretlen – Ismeretlen, Közkincs, <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=6371426>